

ערכין ג

משה שווערד

1. הגרי"ז על מסכת ערכין דף ג ע/א

בגמ' דאמר ריב"ל נשים חייבות במקרא מגילה שאף הן היו באותו הנס, יש להסתפק אם הפירוש דמטעם זה ליכא בהו פטורא דמ"ע שהזמן גרמא דדין זה דמ"ע שהזמ"ג שייך אף במצוות דרבנן וממילא נכללו בחיובא דקריאת המגילה הנאמר באנשים, או שהוא חיוב מיוחד לנשים מטעם זה דאף הן היו באותו הנס, ונפק"מ בעבדים כנענים דאם נשים נכללו בחיובא דקריאת המגילה הנאמר לאנשים א"כ גם עבדים ממילא חייבים וליכא בהו פטורא דמ"ע דהזמן גרמא, אבל אם באמת גם עתה איכא בהו פטורא דמ"ע שהזמ"ג ורק דהוא דין חיוב מיוחד לנשים מטעם דאף הן היו באותו הנס, א"כ הרי הוא דין חיוב מיוחד להן, אבל עבדים הדרו לדינם ופטורים מטעם מצות עשה שהזמן גרמא:

2. שטמ"ק אות א

3. תוספות פסחים דף קח/ב

היו באותו הנס - פי' רשב"ם שעל ידם נגאלו וכן במגילה ע"י אסתר ובחנוכה ע"י יהודית וקשה דאף משמע שאינן עיקר ועוד דבירושלמי גריס שאף הן היו באותו ספק משמע באותה סכנה דלהשמיד להרוג ולאבד והא דאמרינן דפטורות מסוכה אע"ג דאף הן היו באותו הנס כי בסוכות הושבתי התם בעשה דאורייתא אבל בארבעה כוסות דרבנן תיקנו גם לנשים כיון שהיו באותו הנס:

4. ספר עבודה ברוה

✓ וברשימות שיעורים (סוכה ב.) מתרץ בדרך אחרת, דרק היכא שגוף המצוה הוא פרסומי ניסא אז נשים חייבות, ולא היכא דרק טעם המצוה הוא משום פרסומי ניסא. כגון נר חנוכה שעיקר המצוה הוא פרסומי ניסא, וכן בקריאת מגילה שעצם קיומה הוא פרסומי ניסא, ומשו"ה נתקנה בהן ברכה "שעשה נסים", דצריך לפרסם הנס של חנוכה ע"י נרות, ופורים ע"י מגילה. והוא הדין בד' כוסות כתב הרמב"ם דהמצוה היא לספר הנס של יציאת מצרים ע"י שתיית ד' כוסות, וז"ל (פ"ז מהלכות חמץ ומצה ה"ז): חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים וכו', לפיכך וכו' חייב לשתות בלילה הזה ארבעה כוסות, עכ"ל, ולפיכך נשים חייבות. משא"כ עצם מצות ישיבת סוכה אינה לפרסם הנס, ורק טעם המצוה הוא "למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים" (ויקרא כג: מג), לכן ליכא בה טעמא של "אף הן היו באותו הנס".

5. ספר עבודה ברורה

בא"ד. שאין הנשים אומרות ברית. הקשה החת"ס (או"ח סימן מ"ח) דרש"י בברכות (דף כ: ד"ה או) פירש דהחילוק בין נשים לאנשים, הוא

דנשים לא נטלו חלק בארץ ולכך אינן יכולות לומר "על הארץ שהנחלת לאבותינו", יעו"ש. ותוס' שם (ד"ה נשים) פירשו, דהחילוק הוא דנשים לא שיין לומר ברית, כדפירש"י כאן, ולמה שינה רש"י כאן ופירש כתוס' שם.

✓ ומתוך, דבסוגיתנו פירש רש"י לפי מאי דקי"ל להלכה שאמירת ברית מעכבת בברכת המזון לאנשים, ועל כן כתב דהחילוק הוא באמירת ברית, משא"כ הסוגיא שם דמוכח מתוכה דאזלא בשיטת רב הסובר שאין אמירת ברית מעכבת, לכך כתב רש"י שם דהחילוק בין נשים לאנשים הוא בנחלת הארץ.

שם. הקשה הצ"ח (ברכות מו.), וז"ל: וגוף הטעם שפירש רש"י שלכך אין נשים ועבדים מצטרפים עם האנשים, לפי שאינן שוים עם האנשים בנוסח הברכה, שהנשים אינן אומרות ברית ואין העבדים אומרים על נחלתנו. הקשה לי דמה ענין זה לענין צירוף לוימן, והלא לכו"ע אין ברכת הוימן יותר מעד הון, ואחר ברכת הון יכולים להפדר, ובברכת הון הנוסח שוה באנשים נשים ועבדים. ודוחק לומר דאם יצטרפו חיישינן ששוב ישמעו כל בהמ"ו לצאת בברכת המבורך, והם אינן שוים בברכת הארץ בנוסח ברית ונחלה, יעו"ש. ועי' בערכי עלי מה שכתב כזה.

6. שו"ת חתם סופר חלק ב (יורה דעה) סימן רלד

... במה שרמזתי במ"ש בס' ברכי יוסף סי' רנ"א בחילוק צדקה להקדים עושי מצוה ופועלי צדק יותר מן השאר והנחנו ג"כ שישבת ירושלים חשיבה משיבת שארי מקומות בא"י א"כ ממילא יש ליושבי ירושלים קדימה מה ליושבי שארי ערי א"י וכל זה ברור ופשוט לכאורה ...

היוצא מדברינו דעכ"פ לכ"ע קדושת שניהם קדושת עולמים מימות עולם עד סוף כל ימות עולם לא נשתנה ולא ישתנה אלא שקדושת ירושלים חמורה מקדושת שאר א"י וגם הרמב"ם דלא מנה למ"ע ישיבת א"י כמו שחשב הרמב"ן במניין המצות מ"מ מודה ביתר שאת בקדושה בזה"ל ... זהו כוונת הרמב"ם מ"מ נראה מדבריו כי לא נפחתה קדושתה ולא תלי' כלל בקיום מצות אלא הארץ עצמה קדושה וירושלים קדושה יותר ...

7. שולחן ערוך אורח חיים הלכות סוכה סימן תרל"ט

סעיף א: כיצד מצות ישיבה בסוכה, שיהיה אוכל ושותה ודר בסוכה כל שבעת הימים, בין ביום בין בלילה, כדרך שהוא דר בביתו בשאר ימות השנה. ...

סעיף ב: אוכלים ושותים וישנים בסוכה כל שבעה, בין ביום בין בלילה, ואין ישנים חוץ לסוכה אפי' ד שינת עראי ...

הגה: ומה שנוהגין להקל עכשיו בשינה, שאין ישנים בסוכה רק המדקדקין במצות, י"א משום צנה, דיש צער לישן במקומות הקרים (מרדכי פ' הישן); ולי נראה משום דמצות סוכה איש וביתו, ה איש ואשתו כדרך שהוא דר כל השנה, ובמקום שלא יוכל לישן עם אשתו, שאין לו סוכה מיוחדת. (יח) פטור; וטוב להחמיר ולהיות שם עם אשתו כמו שהוא דר כל השנה, אם אפשר להיות לו סוכה מיוחדת.

8. מגן אברהם סימן תרל"ט: ח

איש ואשתו - כ"מ בריש ערכין דאמרינן דכהנים פטורים בעידן עבודה ע"ש וצ"ע דבסוכה דף כ"ח סד"א תשבו כעין תדורו מה דירה איש ואשתו אף סוכה איש ואשתו קמ"ל דנשים פטורות וי"ל דמ"מ הבעל אינו חייב בסוכה אלא במקום שיכול לדור שם עם אשתו ואם לאו ה"ל מצטער ופטור לישן שם וכ"כ של"ה ע"ש ומ"מ צ"ע דהא אם עשה הסוכה במקום שאינו יכול לישן לא יצא כמ"ש סי' תר"מ ס"ד בהג"ה וא"כ אם אין לו סוכה מיוחדת לא יצא כלל וע"ק דבגמרא אמרינן שכל ישראל ראויים לישב בסוכה א' ע"ש וצ"ל דמ"מ כיון שיכול לישן שם לבדו הסוכה כשרה דהוי דירה ומ"מ הוא פטור דמקרי מצטער:

9. ביאור הגר"א אורח חיים סימן תרל"ט

ול"נ משום כו'. כמ"ש בערכין ג' ב' וגמרא לא חייבינהו אלא משום שלא בשעת עבודה אבל מרש"י שם ד"ה ובני עבודה כו' משמע דחייב שכ' דאע"ג כו' ור"ל דמש"ש בגמרא נהי דפטירי כו' הוא ענין בפ"ע ולא משום איש ואשתו ועתוס' ד"ה קמ"ל כו' וכן עיקר:

10. ספר ברכת כהן

**גמ' סד"א הני כהני הואיל ואשתרי כלאים
לגבייהו וכו' קמ"ף נהי דאשתרי בשעת
עבודה וכו'. ידועה מחלוקת הרמז"ס והראנ"ד
[פ"ח מכלי המקדש הי"ב] מהו הפי' נשעת עבודה**

אם היינו שעת עבודה ממש' או הכוונה שעה שראויה לעבודה ולרמז"ס שפי' נשעת עבודה ממש משמע דגדר הימר כלאים נשעת עבודה הוא גדר לחויה ולא הותרה [וכמו שהאריכו בזה בשאג"א הל' לזית ס"ו ו' וכן ציה"ל ס"א ס"ו א"ן ולפי ר"מ כוונת הגמ' כאן כיון דאשתרי רק נשעת עבודה הרי"ז לזיה שזה רק לחויה וסוד לא שייך לומר דאשתרי כלאים כלל, ופשוט.

11. ספר בית הלוי ח"א - סימן ג

[ב] ... אמנם עיקר הדבר מה שכתב הש"א דלהתוס' נחא דבערכין איירי כשכבר היה לבוש בתפילין דאז אינו מתבטל מהעבודה לא ברירא לי כל כך. דהרי תפילין אסורין בהיסח הדעת וצריך למשמש בהן כל שעה וגם העבודה צריכה מחשבה לשמה ובע"כ יתבטל מהעבודה בעת שימשמש ויכוין בהתפילין. ואע"ג דדעת התוס' ביומא דף ח'. ד"ה ומה דהא דתפילין אסורין בהסה"ד לא הוי רק מדרבנן מ"מ הרי כתב הרמב"ם בפרק ד' מהלכות תפילין הלכה י"ג מצטער ומי שאין דעתו מיושבת עליו פטור מתפילין שהמניח תפילין אסור לו להסיח דעתו מהם. הרי דמהאי טעמא ס"ל דפטורין. וע"ש ברמב"ם דמהמשך דבריו משמע ג"כ דעיקר הטעם הא דכהנים בעבודתן פטורין מן התפילין הוי רק משום הסה"ד. דאחר שכתב הך דינא דמצטער פטור משום הסה"ד סיים באותו הלכה כהנים בעבודתן כו'. וא"כ הא גם בהיו עליו מקודם צריך להיות פטורין. אבל לפי מה שכתבנו דלמ"ד דאינו מרצה רק עודו על מצחו בעיניו כל הבגדים לריצוי ציץ דבלא"ה אין כהונתן עליהם הא נחא שפיר דהא י"ל דהך ברייתא דערכין אתי' כהך מ"ד. וא"כ כהן גדול גם בשעה שאינו עובד והיה לובש הציץ כי היכי דירצה על טומאה שיתרחש לכהנים העובדים היה צריך ללבוש כל הבגדים ולא היה אפשר לו להניח התפילין של יד דיהיה חציצה וא"כ הא לא ירצה אז. אבל בשל ראש הא חייב שפיר לכ"ע. דלא מיבעי לשיטת התוס' בב"ק הא ודאי דחייב דהרי לא יתבטל כלל בזה שיהיה מניח תפילין כיון דאינו עובד אז. אלא אפי' לדעת הר"ן נחא ג"כ דהא התוס' הביאו ראייה לדעתם דאינו פטור רק כשיתבטל מהמצוה הראשונה דאל"כ אדם שלובש תפילין יהיה פטור מכל מצות שבתורה.

• וע"ע בספר עבודה ברורה

12. ספר מקדש דוד - קדשים - סימן לו

ובזבחים (י"ט). איבעי לן תפילין מה שיחוצו ופי' רש"י ז"ל למהוי ייתור בגדים והתוס' שם השיגו ע"ז דא"כ אף דראש נמי להוי יתור בגדים וכתבו דהאי חציצה חציצה ממש ונראה טעמן של התוס' דבתפילין ליכא משום יתור בגדים משום דתפילין של עור ועור לאו בגד הוא דהא בגד של עור פטור מן בציצית כדאמרין בפ' התכלת (מ' ע"ב) ואפילו למאן דמחייב לשיראין וכלך בציצית דס"ל דבגד מקרי מ"מ עור ודאי לאו בגד הוא ולרש"י ז"ל צ"ל דס"ל דלענין יתור בגדים אף כל שאין שם בגד עליו רק כל שהוא דרך מלבוש מקרי יתור בגדים ואף תפילין דרך מלבוש הוא כדאמרין בשבת פ' במה אשה (ס"א). ולפ"ז אפשר דאף תכשיטין של זהב לרש"י ז"ל יהיה משום יתור בגדים: ... אמרין בזבחים (י"ט). תנא שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם היה מניח תפילין וכתב רש"י ז"ל בין ציץ שעל מצחו למצנפת שבגובה ראשו ע"ש היינו שהציץ היה למטה על מצחו והמצנפת למעלה בגובה ראשו אך הרמב"ם ז"ל כתב בפ"י מהל' כלי המקדש ה"ג ואח"כ צונף במצנפת וקושר הציץ למעלה מן המצנפת ושערו היה נראה בין ציץ למצנפת ושם היה מניח תפילין כו' עכ"ל היינו שהציץ היה למעלה מן המצנפת ולפ"ז לא היה הציץ על המצת וכן ס"ל להריב"א בתוס' סוכה (ה' ע"א) ד"ה ואל שהיה הציץ מונח בגובה של ראש ולא על מצחו אך יש לעיין מנ"ל להרמב"ם ז"ל דהציץ היה למעלה מן המצנפת ונראה משום דאמרין דבין ציץ למצנפת היה מניח תפילין ואם היה הציץ למטה והמצנפת למעלה איך היה יכול למשמש בתפילין הא אין כ"ג מגביה ידיו למעלה מן הציץ כדאמרין בפ' בתרא דתמיד (ל"ג ע"ב) ואם אינו ממשמש בתפילין איכא היסח הדעת כדאמרין ביומא (ז' ע"ב) ואם לא אפשר לא היה לו להניח כלל משום היסח הדעת: ...

13. ספר עבודה ברורה

שזה היובל לראש השנה לתקיעה ולברכות. הקשה הטורי אבן (ר"ה כו.) מה ענין מלכות זכרונות לזיה"כ של יובל, דבראש השנה אמרין מלכות כדי שתמליכוני עליכם, וזכרונות כדי שיעלה זכרונכם לטובה ע"י השופר, אבל היובל דהתקיעה באה רק לסימן שילוח עבדים והשמטת קרקעות, מה שייך להתפלל מלכויות זכרונות ושופרות. / וכתב דאה"נ אין בזה סברא וטעם, אך כיון דילפינן גזירה שוה "שביעי" "שביעי", חייב ביובל אף מה דלא שייך בו.

✓ [ובערון לנו (שם כו.) כתב דבעצם שייך לומר מלכויות זכרונות ושופרות בכל יוה"כ, דהלא הגמ' הדין הוא ביה"כ, אלא כיון דעיקר הדין הוא בראש השנה לכך אין אומרין אותו אלא בראש השנה, זולת יוה"כ של יובל, כיון דהוקש לראש השנה אומרין אותו.]